

Lat-bí-ah ê Tōa Iûⁿ-lô Chhiāng-chhiāng-kún

The Melting Pot in Latvia Simmers

Chim Háiⁿ-Chhî, Bí-liân-siā hoat-kó

(Jim Heintz, Associated Press)

Ek-chiá: Makatau Loan

Chòe-kín Lat-bí-ah ê sóan-bîn
ēng kong-bîn-tâu-phiò lâi chàn-sêng
beh hõt tòa tî Lat-bí-a ê Lõ-se-a-lâng
(Russian) khah kán-tan sin-chhéng
piàn-chò kong-bîn¹. Chit chân tâi-chì
sui-jiān m̄ sī sím-mih hong-tóng
bân-kàu ê sū, m̄-kú che sī tâi-piáu
Lat-bí-ah-lâng (Latvian) sim-lí ê tōa
p i à n - h ò a .

“Góan í-keng sī chit ê bûn-bêng
ê kok-ka--lah.” Kok-ka-hô-hái-tóng ê
Hù-chú-sék, Je-ní-suh Chio-khng (Janis
Jerkans) tî chai-iáⁿ chôan-kok-tek ê
kong-bîn-tâu-phiò kiat-kó liáu-āu, i
án-ni kóng.

Tî 1991 nî, tûi Sô-liân (USSR)
tòk-lip chhut--lâi liáu-āu², Lat-bí-ah
chiū hōan-tiòh tián-hêng ê “lî-hun
chèng-āu-kûn”; chiū sī hoaⁿ-hí sin
tit--tiòh ê chū-iû, m̄-kú sim-lâi iû-gôan
iā-sí teh kan-khô kiat-hun hit tong-sî ê
thoa-bôa thàng-thiàⁿ.

Tûi chin chê Lat-bí-ah ê lâng lâi
kóng, tî Lí-gâ (Riga, ék-chiá: Lat-bí-ah
ê siú-tô) ê jîm-hô chit tiâu ke-á-lõ, nā

thiaⁿ tiòh ū lâng teh kóng Lõ-se-a-gí
(Russian), lóng ê hõt tâi-ke siûⁿ khí tî
Sô-liân sî-tâi kúi-nâ cháp bân ê
Lõ-se-a-lâng chit-khún-thâu chiⁿ jíp lâi
Lat-bí-ah ê chêng-hêng³. Chit chân sū
hõt châi-tê-lâng kám-kak kiông beh tî in
ka-kî ê sô-châi piàn chò
chió-sò-chòk-kûn khì--lah.

Tî tòk-lip í-āu sô têng ê kong-bîn
kui-hòa ê hoat-lút hõt tòa tî Lat-bí-ah ê
Lõ-se-a-lâng hiông-hiông sòa piàn-chò
bô kok-ka ê lâng⁴. Sî án-chóáⁿ khah ê
án-ni--leh? Hit tiâu hoat-lút pêng bô
kím-chí in sin-chhéng chò kong-bîn,
m̄-kú chin chê lâng lóng ài tán kúi-nâ nî.
In ê kui-kí sî lâng jú lâu, tán jú kú.
Chit khóan “seng kàu ūi, bân
thèh--tiòh” ê kui-kí, chin bêng-hián sî
tiâu-kang beh chak-chô hit-kóa tî
Lõ-se-a thóng-tî sî-kî thâu phoe
sóa--jíp--lâi ê Lõ-se-a-lâng. Jú khah
hái..ê sî, tî tòk-lip í-āu, hiah ê
Lõ-se-a-lâng só seⁿ ê kiáⁿ iā bô
Lat-bí-ah ê kok-chék, sòa chiâⁿ-chò bô
kok-ka ê lâng.

Chit khóan chêng-hêng siū-tiōh Lō-se-a chèng-hú chin chē phoe-phêng. Nñg ê kok-ka ná chhin-chhiūⁿ bô hoat-tō tī chit chân tāi-chì chhú tit kāng-khóan ê lip-tiūⁿ.

Lō-se-a chèng-hú tûi chit chân tāi-chì siaⁿ-bêng kóng sī Lat-bí-ah kok teh chìn-hêng biát-chòk ê khang-khòe. Chit khóan siuⁿ chhiau kòe-thâu ê phoe-phêng hō Lat-bí-ah-lâng tûi Lō-se-a-lâng kiaⁿ-hiâⁿ koh siū-khì ê chêng-kat jú khah chhim-tāng.

Lát-bí-ah ê bîn-chòk-chú-gí-chiá mā tiāⁿ-tiāⁿ lī-iōng chit khóan chêng-kat lâi siàn-tōng. Chit pang lâng ū sî sîm-chì ê kú-pân tián-lé lâi kî-liām Lat-bí-a SS⁵.

Tî chiah-nih kèk-chêng ê khôan-kéng, ū 53 pha ê sóan-bîn kóng in siūⁿ beh êng koh khah khoan-iōng ê thài-tō lâi tûi-thâi tòa tî Lat-bí-ah ê Lō-se-a-lâng⁶. Chit khóan hiān-siōng ê-sái kóng Lat-bí-ah-lâng í-keng teh kā kòe-khì Lō-se-a-lâng ê chôe-ok bān-bān-á pàng bē kî--tit.

M-kú lêng-gôa koh ū chit kóa bûn-tê: sui-jiân Lat-bí-ah í-keng pàng-sang in ê kong-bîn-hoat, tān-sí

beh sin-chhéng kong-bîn, iû-gôan koh su-iàu ê-hiáu Lat-bí-ah ê gí-giân. Kàu taⁿ chèng-hú mā iáu bē thèh chhut pân-hoat, beh án-chóáⁿ lâi tûi kúi-nâ bān lâng chìn-hêng Lát-bí-a-gí ê kàu-hák.

Tî chèng-hú lâi-té mā ū teh thó-lûn iú-koan gí-giân ê hoat-lút. Chit tiâu hoat-lút m-nâ kui-têng tî chèng-hú ki-koan ài sú-iōng Lat-bí-ah-gí, liân bîn-kan ê siong-giáp kho-á mā ài sú-iōng. Kí chit ê lê lâi kóng, chit ê chò thâu-mñg ê sai-hû iā tiōh ài ê-hiáu kóng tiong-téng thêng-tō ê Lát-bí-ah-gí⁷.

Tûi chin chē tòa tî Lat-bí-ah ê Lō-se-a-lâng lâi kóng, in tòa tî kui ê lóng kóng Lō-se-a-gí ê siā-khu. Tî hák-hâu mā bô ôh kòe pât-khóan ê gí-giân. Beh ôh ê-hiáu tiong-téng ê Lát-bí-ah-gí sî chin khùn-lân ê tâi-chì. In-üi Lō-se-a-gí kap Lát-bí-ah-gí sit-châi ū tōa cheng-chha.

Tûi Lō-se-a-kok lâi kóng, in sui-jiân tûi Lat-bí-ah put-bóan, châ-chêng tiāⁿ-tiāⁿ ui-hiáp kóng beh chhái-chhú chióng-chióng ê chhiú-tôaⁿ, m-kú chòe-kîn in bô koh thèh

chhut chit chân sū. In-ūi in chit-má lak-lòh-khí tī keng-chè gûi-ki tiong-ng, bô khó-lêng lâi tûi Lat-bí-ah chìn-hêng bô-ék chè-chhái. In nā tûi lâu kàu Lat-bí-ah ê chióh-iû kóan-lô kā i chhiat tñg, in ē sún-sit chit-má tek-piát su-iàu ê gôa-hôe siu-jip.

Chit-tiáp in-ūi Lat-bí-ah thong-kòe beh kái-piàn kong-bîn-hoat, in ū jú hó ê ki-hôe lâi cheng-chhú ka-jip Au-chiu Liân-bêng (European Union). Chin ché lâng jîn-ûi kû-té ê hoat-lút nā kè-siòk chûn-châi chiû chin oh sêng-kong.

Chí-iàu kè-siòk in ê kiông-sè ê keng-chè hoat-tián, sió-siô-á ê bùt-chu phû-tông (inflation), kap ún-têng ê hòe-pè (monetary currency), ê-sái hõ Lát-bí-ah bē khì siûn tiôh tài-ché châ-chêng ê khô-lân.

Tī Lí-gâ ê kû chhí-khu, ū chit keng bái kàu ū-chhun ê Sô-gôr sî-tâi ê kiàn-tiòk-bùt, lâi-té sî phok-bùt-kóan. Chit keng phok-bùt-kóan sî teh

tián-lám Lô-se-a chiàm-niá ê sî-chûn Lat-bí-ah lâng ê khô-lân-sú. Chit ê sô-châi tī 14 sè-kí sî chit keng khì-phài ê siong-siâ hõe-kóan. Hit sî Lí-gâ sî Hán-sah Liân-pang (Hanseatic League⁸) chû-iàu ê siâⁿ-chhí. M-kú hit tòng chhù tī Jî-chhù Sè-kài-tâi-chiàn hõ phò-hoâi--khì. Sô-gôr sî-tâi koh chài têng-khí.

Chit-má ū chit tòng chiàu kô-chá hit tòng siong-siâ hõe-kóan ê bô-iûⁿ tú-á teh khí. In ná chhin-chhiûⁿ chit chô thah, tú-hó châh tî hit tòng tâi-piáu Sô-gôr chôe-ok ê phok-bùt-kóan thâu-chêng.

Lat-bí-ah m-sî beh ôan-chôan bē kî-tit kòe-khì. In ê kok-ka jú lâi jú ū sim beh kâ êng-kng ê kòe-khì tòng-chò bî-lâi sêng-kong ê bô-sek, m-sî kâ chit-má ê khûn-lân khan-toa khí pi-chhám ê kô-chá-sû.

❖ Ek-Chiá Chù-bêng ❖

1. Lat-bí-ah kok-hôe tī 1998 nî 6 goëh 22 thong-kòe siu-kái kong-bîn-kui-hòa ê hoat-lút.

Lat-bí-ah ê sóan-bîn tī kâng-nî ê 10 goëh chhe 3 êng kong-bîn-tâu-phiò ê hong-hoat thong-kòe chit tiâu hoat-lút.

---

2. Lat-bí-ah-lâng tī 1860 nî í-chêng pēng bô kok-ka-ì-sek. In hit-tiáp sî hō Lō-se-a Tè-kok thóng-tî. It-tit ài kàu 1918 nî, Lat-bí-ah Jîn-bîn Gî-hôe khah thàn Lō-se-a Bô-sia-bek 10 goèh Kek-bêng (Bolshevik October Revolution, tī 1917) ê sî-chûn, tī 11 goèh 18 soan-pòr Lat-bí-ah tòk-lip, jî-chhiáⁿ chô-hùn kun-tûi. Hit-tiáp chit ê kun-tûi liân-piⁿ hâm Lō-se-a í-kip Tek-kok kun-tûi hoat-seng kék-liát ê chiàn-tàu. Chiàn iâⁿ liáu āu, Lat-bí-ah tī 1920 nî kap Lō-se-a chhiam-têng hô-pêng tiâu-iok. Tî keh nî, Lat-bí-ah chèng-sek ka-jîp Kok-chè Liân-bêng (The League of Nations). Chin put-hêng, tī 1940 nî Lat-bí-ah koh chài hō Lō-se-a pêng-thun, it-tit ài kàu 1991 nî 8 goèh 11 khah koh hoe-hòk tòk-lip.
3. Tî 1949 nî, So-ta-lîn (Joseph Stalin) ūi tiôh beh kā Lat-bí-ah ôan-chhôan piàn-chò Sô-liân ê chit pôr hûn, m̄-nâ kā 4 bân 2 chheng ê Lat-bí-ah-lâng chhian-sóa--chhut--khì, lêng-gôa koh kô-lê Lō-se-a-lâng lâi i-bîn kàu Lat-bí-ah. Tùi 1939 kàu 1989, Lát-bí-ah châi-tê-lâng tùi pún-lâi chiàm 73 pha, kiám chiò kàu 52 pha.
4. Lat-bí-ah tī 1994 nî chè-têng chit tiâu kong-bîn-kui-hòa ê hoat-lút. Sô-ū tī 1940 nî í-keng sî Lat-bí-ah kong-bîn ê lâng kap in ê kiáⁿ-sun lóng ê-sái sin-chhéng chiâⁿ-chò kong-bîn. Lat-bí-ah lâi-té ū 46 pha bô chu-keh ê lâng, ê-sái chiâⁿ-chò chû-bîn. Kong-bîn-kui-hòa-hoat kui-têng beh chiâⁿ-chò kong-bîn ê lâng ài ê-hiáu kóng Lat-bí-ah-gí, ài soan-sè bē hóan-pôe kok-ka, hòng-khì chá-chêng kî-tha kok-ka ê kong-bîn-kôan, ài tī Lat-bí-ah tòa móa 10 nî, iā ài tùi Lat-bí-ah-kok ê hiàn-hoat ū liáu-kái.
5. Tek-kok Ná-chhih (NAZI) tī 1941 kàu 1944 nî chiàm-niá Lat-bí-ah. Hit sî Ná-chhih tōng-ôan chin chē Lat-bí-ah-lâng ka-jîp Waffen SS pôr-tûi.
6. Tùi kok-hôe thong-kòe ê siu-kái tiâu-bûn ū 3 tiâu: Thâu chit tiâu, hùi-tû in só-kóng ê “mñg-thang hê-thóng”. Chit ê hê-thóng kui-têng nî-kí jú tōa, ê-sái sin-chhéng chiâⁿ-chò kong-bîn ê lâng jú chió. Tê jî tiâu, tī 1991 nî 8 goèh 21 (tùi hit sî Lat-bí-a hoe-hòk tòk -lip) í-āu chhut-sì, m̄-kú bô Lat-bí-ah chèk ê gín-á, chû-tōng tit-tiôh

kong-bîn-kôan. Lôh-bóe tiâu, tûi chhiau-kòe 65 hòe ê lâng, kā in ê kui-hòa kong-bîn ê khó-chhì kái-chò khah kán-tan..ê.

7. Lat-bí-ah hiân-chhú-sî ê gí-giân hoat-lút iau-kiû só-ū ê kong-bû-jîn-gôan kap só-ū ê ki-koan, khì-giáp á-sî hák-sút-tan-ūi lóng ài ê-hiáu kàu-giáh ê Lat-bí-ah gí-lûi, mā ài kóng liàn-tíng ê Lat-bí-ah-gí, án-ni khah ū hoat-tō lâi chhú-lí tâi-chiòng ê sū-bû.

8. Hán-sah Liân-bêng sî Tiong-kö-sî-tâi (1350 kàu 1500), Tek-kok pak-hng kúi-ê siâ"-chhí ūi tiôh beh chhui-tián siong-giáp lâi chò-sêng..ê.

𠀤

𠀤

𠀤

𠀤

𠀤

Cháu-chhōe Tē-it-téng ê Tâi-ôan-lâng I-chiá

2000 nî Ko-hiông I-hák Tâi-hák Pit-giáp Tián-lé

Pit-giáp-seng Tì-sû

Koa Khá-lé, kóng tî 2000 nî, 6 góeh chhe 7

Kok-ūi kùi-pin, Hâu-tiú", kok-ūi Lâu-su, Tông-òh, tâi-ke hó. Chin êng-hêng ū ki-hoe tâi-piáu kin-á-jít só-ū châi-chô ê pit-giáp-seng tì-sû, góa sî I-hák-hê Koa Khá-lé.

Oé tit thang kiâ" jip I-hák chit ê sè-kài hák-sip, tát-tit góan pit-giáp-seng it-seng ê kám-siā. Bîn-tùi sî"-miā, pún-té chiū-sî sîn-sèng, bê-lâng, koh chhiong-bóan thiau-chiàn. Ú kho-hák tek, iā-ū jîn-bîn tek ê I-hák kàu-iòk ôe hō chit ê lâng ū bô kâng-khóan ê sî"-miā thé-giâm kap chun-tiōng. Kin-á-jít góan beh chò-hóe lâi kám-siā I-kài chiân-pòe in só phah-pià"..ê. Góan chiah kan-ta" hiáng-siū sêng-kó, khiok m̄ chai sàñ-chhiah chu-bî ê

gín-á, chin phái" liáu-kái 130 kúi tang chêng Tâi-ôan gôan-sú ê i-liâu khôan-kéng, mā thê-chhí" ka-kî 1954 hit nî Tô Chhong-bêng (杜聰明) phok-sû chhô chhòng Ko-i ê khùn-kéng kap cheng-sîn.

Se-iû" I-hák chioh tiôh chong-kàu jip-lâi Tâi-ôan. Tâi-ôan-lâng khai-sí sî êng pâi-thek hóan-tùi ê thài-tō lâi tûi-thâi chiah ê I-seng thôan-kàu-sû. Lán ê Hán-i sîm-chì kā in gô-hoe, kóng "âng-mô i-seng ôe kái-phòa lâng ê sin-thé lâi chò iòh-á". M-kú, in-ūi in jîn-sim jîn-sút ê i-liâu hòk-bû, iā óh liú-liâh ê Tâi-ôan-ôe, chiah tâu-tâu-á hòa-kái Tâi-ôan peh-sè" ê c h h e " - h u n k a p